

Taneli Hiltunen

Kuningatar Viktoria ja prinssi Albert modernisaation vedenjakajalla

Johdanto

Brittein saarten 1800-luvun historiaa henkilötasolle tuotaessa etenkin kaksi hahmoa on totuttu nostamaan muiden yläpuolelle: kuningatar Viktoria (1819–1901) ja hänen prinssipuolisonsa Albert (1819–1861). Muutaman etäisen ja epäsuositunkin hallitsijan jälkeen brittimonarkian suosio vakiintui heidän aikanaan, millä oli osaltaan suuri merkitys usealle mantereelle levittäytynyttä imperiumia luotaessa. Viktoria nousi valtaistuimelle vuonna 1837 juuri täysi-ikäisyyden saavutettuaan ja hallitsi aina kuolemaansa saakka. Maailmanhistoria ei tunne montakaan vastaavanpituista hallituskautta eikä tilannetta, jossa monarkiaa johtanut nainen olisi saanut osakseen samanaikaisesti lähes varauksetonta ihailua ja toisaalta kärkevääkin kritiikkiä, joten Viktoriasta muodostuu kuva monella tapaa ainutlaatuisena hallitsijana. Oma tarinansa on, kuinka suuri osa tästä kuvasta on brittiläisen kansallistunteen idealisoiduksi muovaamaa ja uhkaako se peittää alleen todella eläneen ihmisen. Albertin roolin tulkitseminen on vieläkin mutkikkaampaa, sillä nimellisestä ”prinssipuolison” asemastaan huolimatta hänestä saa vaikutelman ”kruunaamattomana kuninkaana”, jolla oli merkittävä vaikutus vaimoonsa niinä vuosina, jolloin tämä osallistui suhteellisen aktiivisesti päivänpolitiikkaan vaikuttamiseen. Tarkastelen artikkelissani, millä tavoilla Viktorian ja Albertin henkilökohtainen suhtautuminen ja panos näkyvät brittiläisen yhteiskunnan modernisaatiokehityksessä, mutta samalla tuon esille myös asioita, joissa konservatiivisuus on vaikuttanut heidän ajatteluunsa.

Nainen miehisellä valtaistuimella

Yrjö III:n pojista Viktorian sedät Yrjö IV ja Vilhelm IV olivat ehtineet vuorollaan kantaa saarivaltakunnan kruunua, kun alkoi vähitellen käydä selväksi, että sukulinjan miespuolisten perillisten kuollessa yksi toisensa jälkeen Viktoriasta tulisi seuraava hallitsija. Viktorian äiti oli syntyään saksalainen Saksi-Coburgin prinsessa, joka avioitui vuosi Viktorian syntymän jälkeen

kuolleen Kentin herttuan kanssa. Näin ollen tulevan kuningattaren elämän alkutaival käynnistyi kriisitilanteessa, jossa herttuan entinen luottopalvelija Sir John Conroy käytti tilaisuutta hyväkseen luomalla herttuatarta neuvoillaan avustaen vertaansa vailla olleen kotityrannian, ”Kensingtonin järjestelmän”. Viktoria onkin kuvannut lapsuuttaan melko ankeaksi ja tukahduttavaksi ajaksi, joten myöhempi tutkimus on nähnyt tässä taustaa sille, että hänestä kehittyi voimakastahtoinen ja omanarvontuntoinen hallitsija.¹

Kruunajaisten lähestyessä Viktorian ikä ja sukupuoli herättivät etenkin ylhäisöpiireissä kysymyksiä siitä, saisiko kansakunta tehtäviensä hoitamiseen kykenevän hallitsijan.² Satiirikot ja pilapiirtäjät ottivatkin omana aikanaan ainutkertaisesta hetkestä kaiken irti, eikä Viktoriaa nuoresta iästään huolimatta, tai juuri sen takia, säästetty olemasta kaikenlaisten ennakkoluulojen maalitauluna.³ Silti ainakin tavallisen kansan mielissä muutos edeltäviin kuninkaisiin nähden oli selkeä, sillä Viktoria edusti heille nuoruutta ja rikkautta valtionvaroja tuhlaileiden, uskottomien, etäisiksi jääneiden setiensä jälkeen.⁴

Viktoria meni helmikuussa 1840 naimisiin Saksi-Coburg-Gothan prinssi Albertin kanssa. Albertin asemasta ja vuosittaisista tuloista päättäminen osoittautui vaikeaksi kiistakysymykseksi, sillä britit pitivät vastenmielisenä ajatusta saksalaisesta ”kuninkaasta”, vaikka valta käytännössä pysyisikin kuningattaren käsissä. Viktorian olisi halunnut, että Albertin titteliksi olisi tullut ”King Consort” ja että he olisivat hallinneet tasavertaisina. Ajatuksella ei kuitenkaan odotetusti ollut kaikupohjaa, eikä suunniteltu päärinarvokaan toteutunut, sillä se olisi ollut käytännössä prinssin arvonimeä alhaisempi. Lisäksi Albertin olisi saatettu katsoa ylähuoneen jäsenenä voivan vaikuttaa liiaksi poliittisiin päätöksiin. Tästä syystä häntä päädyttiinkin perinteiseen tapaan kutsumaan ”Hänen Kuninkaalliseksi Korkeudekseen”. Myös nimitystä prinssipuoliso käytettiin naimisiinmenosta lähtien, mutta virallisesti tämä arvonimi myönnettiin Albertille vasta vuonna 1857.⁵ Nämä seikat huomioiden voidaan sanoa, että Albert nousi persoonana virallisen asemansa yläpuolelle ja brittimonarkian arvostuksen palautuminen oli yhtä lailla hänen kuin Viktorian aikaansaannosta.

Kuvateksti: The Marriage of Queen Victoria, 10 February 1840. George Hayterin öljymaalauk. Lähde: Wikimedia Commons

Hallitsijaparia ympäröi harkitun keskiluokkainen henki, mikä välittyi heistä otetuista valokuvista vaatimattomana pukeutumisenä. Albert koki aluksi hovietiketin noudattamisen etenkin naisseurassa vaivaannuttavana – tällä oli tekemistä hänen ujoutensa kanssa, jonka hän pyrki peittämään jäykällä

”saksalaisella” muodollisuudella. Ongelmallinen suhde aristokratiaan oli tosin molemminpuolinen, sillä hänen lahjakkuutensa monilla aloilla, kuten muusikkona, laulajana, luistelijana ja ratsastajana, teki hänestä hoviväen keskuudessa epäsuositun ja kadehditun henkilön.⁶ Tästä huolimatta Viktorian ja Albertin liitto vain lujittui ja syveni vuosien kuluessa, mikä osaltaan vahvisti brittiläisen monarkian julkisuuskuvaan entisestään. Viktorian ensimmäiset vuodet kuningattarena aloittivat kehityksen, joka muutti käsityksiä monarkian olemuksesta kauaskantoisella tavalla. Hän pystyi tasapainottamaan julkiset ja yksityiset roolinsa sellaisella arvokkuudella, jota häneltä ei ollut odotettu.⁷

Viktorian suhtautuminen asemaansa hallitsijana ei ollut yksiselitteinen, mutta seuraava kirjesitaatti antaa käsityksen siitä, että hän ajatteli, ehkä hieman ironisoidenkin, perinteisten sukupuolinormien mukaisesti:

Albert pitää päivä päivältä enemmän politiikasta ja taloudesta ja sopii kumpaankin ihailtavan hyvin – mikä terävyys ja rohkeus – ja minä alan tuntea vastenmielisyyttä kumpaakin kohtaan päivä päivältä yhä enemmän. Meitä naisia ei ole luotu hallitsemaan – ja jos olemme hyviä naisia, meidän täytyy tuntea vastenmielisyyttä näitä maskuliinisia tehtäviä kohtaan. Mutta on aikoja, jotka pakottavat kiinnostumaan niistä [...], ja niin minä tietenkin intensiivisesti teen.⁸

Viktorian mukaan juuri Albert pani hänet kiinnostumaan poliittisesta päätöksenteosta, ja hän yritti ylläpitää tätä kiinnostusta prinssipuolisonsa muistoa kunnioittaakseen – olihan tämä aina toiminut hänen sijaisenaan, kun Viktoria ei pystynyt täyttämään julkisia velvollisuuksiaan.⁹ Albertin aktiivisuus poliittisia päätöksiä tehtäessä käy hyvin selville niistä lukuisista muistioista, jotka on liitetty osaksi vuonna 1907 julkaistua kirjekokoelmaa *Letters of Queen Victoria*. Huomattavaa on, että hän nautti yleisesti ottaen kunnioitusta molempien puolueiden piirissä, eivätkä Benjamin Disraelin prinssin hautajaisten jälkeen vuonna 1861 kirjoittamat sanat tätä taustaa vasten vaikuta liian hagiografisilta: ”Olemme haudanneet hallitsijamme. Tämä saksalainen prinssi on hallinnut Englantia 21 vuoden ajan sellaisella viisaudella ja energisyydellä, jota yksikään kuninkaistamme ei ole koskaan osoittanut.”¹⁰

Alamaisista huolehtiminen

Työläisluumien kurjuutta vastaan

Viktorian hallituskaudella eri yhteiskuntaluokkien välinen kuilu oli osittain nopeutuvan teollistumisen vuoksi revennyt niin suureksi, että etenkin Lontooseen ja suuriin teollisuuskaupunkeihin oli syntynyt kokonaisia slummialueita. Karua todellisuutta edustivat kuolleisuusluvut, jotka olivat 1800-luvun puolivälissä kaupunkien työväestön keskuudessa kaksin-, jopa kolminkertaiset varakkaampiin alueisiin verrattuna. Esimerkiksi Manchesterissa työläisperheen lapsi ei ollut kuollessaan saavuttanut keskimäärin edes täysi-ikäisyyttä, kun taas rikkaan perheen lapsi eli keskimäärin 38-vuotiaaksi. Työaikaa, tehdastarkastuksia ja valtionavustuksia koskevia määräyksiä noudatettiin puutteellisesti tai niitä ei ollut olemassakaan. Pahin tilanne oli työttömillä, jotka ahdettiin kasarmeihin ja köyhäintaloihin.¹¹

Miten sitten kuningatar Viktoria suhtautui köyhimpien alamaistensa hädänalaisuuteen? Vaikka hän yleensä pohti pitkällisesti valtiollisen väliintulon tarpeellisuutta, hän näki slummien olojen helpottamisen asiana, joka vaati nopeampia toimenpiteitä. Kuningattaren kerrotaan sanoneen East Endin tilanteesta häntä informoineelle kirkonmiehelle, että jos hän asuisi talossa, jossa jopa seitsemän ihmistä jakaa saman sängyn, hän nukkuisi lattialla. Hän halusi lastensakin oppivan osoittamaan myötätuntoa etenkin työväenluokan vähäosaisille. Ainakin osa heistä kuunteli äitiään tarkoin, sillä Walesin prinsistä tuli yksi Royal Commission of Housing -toimikunnan johtohahmoista, ja prinsessa Alice puolestaan tutustui muun hyväntekeväisyystoimintansa ohella Lontoon slummien oloihin sekä käänsi niistä kertovan kirjan saksaksi.¹²

Prinssi Albert koki velvollisuudekseen osoittaa julkisesti hallitsijaperheen huolestuksen siitä, että Viktorian alamaisten joukossa todella oli paljon niitä, jotka olivat välittömän rahallisen ja sosiaalisen avun tarpeessa – riippumatta siitä, miten tuomitsevasti chartisteiksi kutsutun, työväenluokalle oikeuksia vaatineen liikkeen mielenosoituksiin vuonna 1848 suhtauduttiin. Albert vierailikin Lord Ashley'n ehdotuksesta Strandin lähistön slummeissa ja piti näkemänsä johdosta puheen Exeter Hallissa. Siinä hän korosti, että yltäkylläisyydessä elävien ja paremmin koulutettujen luokkien tulisi avustaa ja tukea suunnitelmia, joilla tähdättiin huono-osaisimpien kovan kohtalon helpottamiseen. Myös hallituksen suuntaan lähti vetoamus niistä huolehtimiseksi, jotka eivät siihen itse pystyneet – olihan pääministeri John Russell itse asiassa jyrkästi vastustanut prinssi Albertin vierailua slummeissa.¹³

Slumminäkymä Wentworth Streetiltä Lontoon Whitechapelista. Puupiiirros 1800-luvulta. Author: Wellcome Library, London. Copyrighted work available under Creative Commons

Attribution only licence CC BY 4.0 (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>). Lähde: Wikimedia Commons

Albert jatkoi ponnistelua köyhyiden ja aliravitsemuksen kitkemiseksi sekä kelvottomien asuinolojen kohentamiseksi läpi elämänsä, eikä hän jättänyt käyttämättä tilaisuuksia näkökantojensa konkretisoimiseen. Hän piti tärkeänä taata työläisten mahdollisuudet virkistäytymiseen ja puolsikin muun muassa julkisten kirjastojen, työmieskerhojen ja puistojen perustamista. Viihtyisämpien talojen suunnittelu oli lähellä hänen sydäntään, eivätkä prinssin ajatukset kodista ihmisten hyvinvoinnin ja onnellisuuden kulmakivenä jääneet huomiotta. Hänen uutteruudestaan asiansa puolesta todistivat esimerkiksi kaksi Crystal Palacen yhteyteen rakennettua mallitaloa, jotka oli tarkoitettu työläisperheiden asumuksiksi. Myös Osborne Housen ja Balmoralin työntekijät pääsivät osallisiksi tästä edistyksen tavoittelusta, johon Viktoria puolisoaan kannusti. Albertin kuoleman jälkeen Viktoria olisi halunnut viettää köyhien ja sairaiden hoitamiseksi omistettua yksityiselämää, minkä hänen asemansa hallitsijana esti. Silti hän lahjoitti koko hallituskautensa ajan avokätisesti varoja hyväntekeväisyyteen – arviolta 650 000 puntaa – ja toimi noin 150 laitoksen suojelijana.¹⁴ Viktorian ja Albertin voidaankin sanoa tehneen alamaistensa hyväksi enemmän kuin useimmat hänen pääministereistään.

Vaikka kuningattaren säälin tuntemukset köyhiä alamaisiaan kohtaan olivatkin hänen perusrehellisytyensä huomioon ottaen varmasti aitoja, hän ei voinut hyväksyä sitä, että vallitsevien yhteiskunnallisten olojen muuttamiseen käytettäisiin väkivaltaa tai että sillä kajottaisiin monarkin valtaoikeuksiin. Kuuliaisuus lakeja ja hallitsijaa kohtaan oli samalla kuuliaisuutta Jumalaa kohtaan, eivätkä vallankumoukset Viktorian mielestä edistäneet kurjuudessa elävien asiaa. Yhteiskuntajärjestyksen säilyminen oli hänelle ymmärrettävästi pyhä asia, joten levottomuuksista kuuleminen saattoi saada hänet yhtä hyvin kieltämään epäkohtien olemassaolon. Näin tapahtui erityisesti ”Euroopan hulluna vuotena” 1848, jolloin useat monarkiat joutuivat tukahduttamaan suoranaisia kansannousuja väkivaltakoneiston avulla. Viktoria ei siis sinänsä vastustanut sosiaalisiin reformeihin tähdänneitä projekteja, jos ne toteutettiin vähittäin. Sen sijaan vähäisenkin uhan vaistoaminen sai hänet asettumaan puolustamaan vallitsevaa järjestelmää, jossa etuoikeuksistaan kiinni pitävät rikkaat nauttivat vaurautensa hedelmistä ja köyhien oletettiin hyväntahtoisesti tyytyvän omaan osaansa, niukkuuden jakamiseen.¹⁵ Muutos oli mahdollista, kunhan se tapahtui turhaa melua välttäen.

Viktoria kiinnitti työläisten kelvottomien asuinolojen ohella huomiota myös tavallisen kansan lapsille annettavan opetuksen epäkohtiin. Hänen päättäväisyydestään ajaa parannusehdotuksiaan kertoo ote 3.3.1849 päivätyistä kirjeistä Lansdownen markiisille:

Kuningatar käyttää tämän tilaisuuden toistaakseen toiveensa siitä, että Ylämaan kouluissa opetettaisiin tulevaisuudessa gaelin kieltä siinä missä englantia, sillä todellakin on suuri virhe, että ihmisten pitäisi koko ajan puhua kieltä, jota he eivät useinkaan osaa lukea eivätkä yleisesti kirjoittaa. [...] Kuningatar ajattelee yhtä lailla, että walesin kieltä [kymriä] tulisi opettaa Walesissa siinä missä englantiaakin.¹⁶

Intialainen kapina

Mielenkiintoisen lisätodisteen kuningattaren kyvystä eläytyä alamaistensa kokemaan tuskaan ja kärsimykseen tarjoaa hänen kaksijakoinen suhtautumisensa vuoden 1857 sepoy-kapinan traagisiin tapahtumiin. Kapinan syttymiseen ratkaisevasti vaikuttaneena tekijänä pidetään sitä, että Itä-Intian kauppakomppanian mahdin takeena olleiden hinduista ja muslimeista koostuneiden rykmenttien keskuudessa alkoi kiertää huhu, jonka mukaan uusien Enfield-kiväärien patruunat oli kastettu sian- tai lehmänrasvassa. Koska uskonnollisten määräysten mukaan tämä käsittely teki patruunoista epäpuhtaita – muslimit pitävät sikaa saastaisena eläimenä, kun taas hinduille lehmä on pyhä – sepoyt kieltäytyivät käyttämästä niitä. Britit suhtautuivat Pohjois-Intian rykmenteissä esiintyneeseen tottelemattomuuteen äärimmäisellä ankaruudella, ja pettureina pidetyt niskuroivat sepoyt tuomittiin 10.5. kymmeneksi vuodeksi pakkotyöhön. Tämän seurauksena Meerutin koko intialainen varuskunta nousi heti seuraavana päivänä kapinaan, jonka aikana sen brittiupseerit vaimoineen tapettiin. Levottomuudet levisivät nopeasti ympäri Gangesin laaksoa, jolloin Delhi ja sen naapurikaupungit joutuivat kapinallisten käsiin.¹⁷

Yksi hajanaisiksi kansannousuksi laajenneen kapinan kiistellyimmistä veriteoista tapahtui kesäkuussa, kun Cawnporen brittivaruskunta ja -väestö sekä näille uskolliset sepoy-joukot joutuivat piiritetyiksi kaupungin sisäpuolella. Kapinallisjohto lupasi taata heidän turvallisuutensa, jolloin britit päättivät antautua. Kun he sitten 25.6. poistuivat varustuksistaan, intialaiset panivat toimeen monta sataa henkeä vaatineen verilöylyn. Osa naisista ja lapsista jätettiin tuolloin henkiin mutta heidätkin surmattiin brittiläisen avustusretkikunnan lähestyessä. Kaupunkiin 17.7. marssineet joukot tekivätkin järkyttävän löydön: kaivoon oli heitetty noin kaksisataa silvottua ruumista. Kun tällaisia yksityiskohtia alkoi kantautua Englantiin sinne lähetettyjen raporttien mukana, britit tyrmistyivät. Kuningatar Viktoria, joka piti Intiaa ”jalokivenä kruunussaan” ja oli jo pitkään ollut maan kulttuurin

lumoissa, oli erityisen kauhistunut. Intiahan oli hänen mukaansa ollut paikka, johon perheet innoissaan lähettivät poikiaan sotilaspalvelukseen. Nyt he kuitenkin joutuivat sydän kylmänä odottamaan tietoja omaistensa kohtalosta. Huolestuneisuuden kasvaessa Meerutissa tapahtuneiden murhien myötä Viktoria vaati Palmerstonin hallitusta ottamaan eskaloituneen tilanteen vakavuuden paremmin huomioon ja sanoi hänen ja prinssi Albertin joutuvan ”jatkuvasti upottamaan kannuksensa hallituksen kylkeen”. Cawnporen kauhuista lukiessaan Viktoria kirjoitti niiden ”ylittävän käsityskyvyn” ja vainoavan häntä ”yötä päivää”. Hänen mielestään oli tapahtunut suuri armo, kun *kaikki* Cawnporen uhrin oli tapettu.¹⁸ Vielä tässä kuningattaren ajatukset saattoivat käydä yksiin hänen maanmiestensä kanssa.

Britit näkivät sepoy-kapinan anteeksiantamattomana hyökkäyksenä ylivaltaansa vastaan, vaikka levottomuuksien vaikutukset eivät ulottuneet juurikaan Punjabin ulkopuolelle. Kapinalta puuttui kunnolla organisoitu johto (hindujen ja muslimien välinen yhteistyö ei onnistunut toivotulla tavalla), eikä valtaosa intialaisista asettunut konfliktin kummallekaan puolelle mitä ilmeisimmin kostotoimien pelossa. Kapina saatiinkin lopullisesti kukistettua – pääasiassa intialaisista koostuneiden joukkojen hoitaessa taistelun – kesällä 1858. Jo kapinallispesäkkeitä tuhottaessa oli alettu jakaa rangaistuksia: tuhansia kapinallisia tai sellaisiksi epäiltyjä hirtettiin joko kenttäoikeudenkäynnin jälkeen tai ilman sitä. Viktoria ei kuitenkaan voinut hyväksyä tällaista kostonhimoa ja luki joukkoteloituksista samanlaisen kauhun vallassa kuin mitä brittien murhat olivat hänessä herättäneet. ”Symmetrisiä” hirttämisiä, tykkien suusta ampumisia...¹⁹ Kenraalikuvernööri Canning ja Viktoria pitivät valloilleen pääsyyttä raivoa kauhistuttavana ja häpeällisenä ilmiönä. Viktoria myönsi, että kapinaan syyllistyneitä oli rangaistava, mutta brittejä auttaneita intialaisia kohtaan tuli puolestaan osoittaa ”suurinta ystävällisyyttä”. Intian hallinnon siirtyessä lakkautettavalta Kauppakomppanialta kuningattaren ja hänen hallituksensa suoraan valvontaan laadittiinkin julistus²⁰, jonka lopulliseen sanamuotoon Viktoria ja Albert olivat merkittävästi vaikuttaneet. Siinä armahdettiin kaikki eurooppalaisten murhiin osallistumattomat kapinalliset kuningattaren nimissä ja korostettiin paikallisten uskontojen ja perinteisten tapojen kunnioittamisen tärkeyttä.²¹ Tämä oli puettu sanoiksi näin:

[...] Me käskemme ankarasti ja määräämme kaikkia, jotka ovat Meidän palveluksessamme, pidättäytymään kaikenlaisesta puuttumisesta kenenkään Meidän alamaisemme uskonnolliseen vakaumukseen tai sen harjoittamiseen meidän äärimmäisen suuttumuksemme uhalla.

Lisäksi Meidän toiveemme on, että, siten kuin se on mahdollista, Meidän alamaisemme, mitä uskontoa ja rotua he edustavatkaan, päästetään vapaasti ja puolueettomasti Meidän palveluksessamme oleviin virastoihin, joiden tehtäviin heillä voi olla pätevyys koulutuksensa, taitavuutensa, rehellisyytensä ansiosta ja täyttää ne asianmukaisesti.

Me tiedämme ja kunnioitamme kiintymyksen tunteita, joiden nojalla Intian alkuperäisasukkaat pitävät sen maita esi-isiltään perittyinä; ja Me haluamme suojella heitä kaikessa siihen liittyvässä [...]; ja tahdomme, että yleisesti lainsäädännön muotoilemisessa ja hoitamisessa kiinnitetään yhtäläisesti huomiota Intian muinaisiin oikeuksiin, kielenkäyttöön ja käytäntöihin.

[...] Haluamme osoittaa armollisuutemme armahtamalla niiden väärinkäytökset, joita on johdettu harhaan mutta jotka haluavat palata velvollisuuden tielle.

[...] Armahduksemme koskee kaikkia väärintekijöitä paitsi niitä, jotka on tuomittu tai jotka tullaan tuomitsemaan osallistumisesta Britannian kansalaisten murhaamiseen. mitä tulee sellaisiin tapauksiin, oikeuden vaatimukset estävät armahdusoikeuden käyttämisen.²²

Toki on muistettava, että tällaisiin sanavalintoihin liittyi varmasti myös pyrkimys imperiumin koossapitämiseen, mutta Viktorian ja Albertin hyväntahtoisessa ajattelussa on mahdollista nähdä aikakauden yleisiin käsityksiin suhteutettuna huomattavia rodullisen ja uskonnollisen suvaitsevaisuuden piirteitä, jotka ovat välttämättömiä omana aikanamme.

Blowing from Guns in British India. Sepoy-kapinallisten teloittamista kuvaavan, venäläistaiteilija Vasili Vereštšagin vuonna 1884 valmistuneen maalauksen mustavalkokopio. Lähde: Wikimedia Commons

Queen Victoria's First Visit to her Wounded Soldiers. Jerry Barrettin öljymaalauus vuodelta 1859. Lähde: Wikimedia Commons

Median hallintaa

Viktorian vuosikymmenet kuningattarena osuivat yksiin modernin joukkoviestinnän kehityksen alkutaipaleen kanssa. Viktoriasta ja Albertista otetuista valokuvista käy ilmi kuningattaren pyrkimys johtaa esimerkillään keskiluokkaistuvaa kansakuntaa. Hallitsijaparin vaatetus on tarkoituksella

ristiriidassa heidän yhteiskunnallisen asemansa kanssa, mikä vahvistaa käsitystä siitä, että Viktoria hankki kansansuosionsa juuri asettamalla tavallisuutensa alamaisten nähtäville. Tämä välittää päinvastaisen viestin kuin ne romantisoidut muotokuvat, joissa Viktoria kuvattiin suorastaan ylimaallisen kauniiksi. Hän ei siis Elisabet I:n tavoin asettanut kuvitteellista ”kuninkaan sydäntä” naisen ”heikon vartalon” yläpuolelle, vaan hallitsi sellaisena kuin oli. Hän esiintyi hallitsijan asemastaan huolimatta naisena, ei ”kuninkaana”, ja käytti valtiollisissa tilaisuuksissa kruunun sijaan mieluummin hilkkaa. Vaikka kuningatar ja hänen prinssipuolisonsa muistuttivatkin ulkoisesti keskiluokkaista pariskuntaa, heidän erityislaatuisuutensa ei kuitenkaan kadonnut tämän seurauksena. Viktorian tavanomaisuus oli sekä aitoa että harkittua, ja kontrasti hänen epätavanomaiseen asemaansa kansakunnan johtajana teki illuusiosta toimivan. Viktoria ja Albert siis auttoivat Englantia näkemään itsensä keskiluokkaisena, millä oli suuri merkitys sen kehittymiselle voimakkaaksi ja vauraaksi.²³

Valokuvauksen rooli muodostui monarkian uudenlaisen julkisuuskuvan kannalta erityisen tärkeäksi. John Edwin Mayallin ja Miss Dayn kaltaiset ammattikuvaajat nousivat Viktorian ja Albertin ”hovikuvaajien” asemaan. Valokuvat oli ensin tarkoitettu hallitsijaparin yksityisomaisuudeksi, mutta myöhemmin niistä tehtiin kaiveruksia yleiseen levitykseen, ja osa julkaistiin käyntikorttikuvina. Näin kuningattaren kuvasta tuli rajattoman kopioinnin kohde, ja kun kuvia painettiin tuhansia, alamaiset alkoivat ostaa ja keräillä niitä. Silti Viktorian erikoinen ulkonäkö vahvisti hänen yksilöllisyyttään ja esti häntä muuttumasta stereotyyppiaksi – vaikutus oli päinvastainen kuin maalatuilla muotokuvilla.²⁴

Caldesi & Montecchin valokuva hallitsijaperheestä Osbornessa vuonna 1857. Lähde: Wikimedia Commons

Viktorian hallituskauden alkupuolella käynnistyi journalismin muuttuminen ammattimaiseksi, jolloin lehtimiesten hallitsijaparia ja myöhemmin heidän perhettään kohtaan osoittama mielenkiinto alkoi vähitellen saada jopa pakkomielteenomaisia piirteitä. *Penny-a-linereiksi* kutsutut amatöörireportterit kulkivat heidän kannoillaan pyrkien tallentamaan pienimmätkin näkemäänsä liittyneet yksityiskohdat – olipa niillä uutisarvoa tai ei. Nämä rivimäärän mukaan hinnoitellut jutut virtasivat sitten päätoimittajien hyödynnettäviksi. Tästä seurasi, että Viktoria ja Albert olivat läsnä pienempienkin lehtien sivuilla, mikä aiheutti heitä koskevien ” uutisten ” ylitarjonnan. Useimmat jutuista olivatkin suoria kopioita tai lyhennelmiä *The Timesin* kaltaisten suurempien julkaisujen teksteistä. Myöhemmin kuvaan astuivat erityiset hovikirjeenvaihtajat, jotka olivat saaneet virallisen

hyväksynnän toiminnalleen. Heidän ansiostaan hovissa alettiin arvostaa reporttereita aiempaa enemmän, vaikka *penny-a-linerien* tungettelevuus ja ylilyönnit jäivätkin journalismin epäkunnioittaviksi piirteiksi.²⁵

Viktorian vaimona ja äitinä mutta vasta toissijaisesti kuningattarena alamaistensa hyvinvointia kohtaan osoittama mielenkiinto sai sanomalehdistössä osakseen jatkuvasti ylistystä, joskin myöhempien hallitsijoiden aikana filantropian rinnalle ovat tulleet suosituiksi uutisaiheiksi kuninkaallisten skandaalit.²⁶ Viktoria ja Albert perheineen hyötyivät median heihin kohdistamasta huomiosta, sillä se toi monarkialle täyden näkyvyyden ja enimmäkseen kasvatti sen suosiota. Kääntöpuolena oli, että *penny-a-linerit*, erityiskirjeenvaihtajat ja valokuvaajat tulivat ajan myötä entistä vaativammiksi, eikä hovi pystynyt kontrolloimaan heidän tekemisiään ja kirjoituksiaan haluamallaan tavalla. Kehityksen lopputuloksena kuvituksella kyllästetyt haastattelut, juorut ja myyvät otsikot kuitenkin sinetöivät ihmisten kuninkaallisia uutisia kohtaan tuntemaan kysynnän viimeistään 1880- ja 1890-luvulla.²⁷ Väistämättömistä haittapuolista huolimatta sekä monarkia että sanomalehtiteollisuus selvisivät voittajina tästä prosessista, jonka myötä monarkiaa koskeva uutisointi tuli kaikessa julkisuudessaan hyvinkin lähelle lukijakuntaa. Ei siis ole lainkaan perusteetonta pitää Viktoriia ”ensimmäisenä mediamonarkkina”.

Tieteiden ja taiteiden tukeminen

Monarkit ja ylimykset kautta aikojen ovat halunneet jäädä historiaan suurina tiedemiesten ja taiteilijoiden mesenaatteina, mutta Viktorian ja Albertin tapauksessa kysymys oli aidosta innostuksesta. On tosin muistettava, että vaikka Viktoriasta tuli kuningatar, hänen kasvatuksensa ei ollut kruununprinssien saaman tasoinen. Tästä johtuen hän oli pääministeri Melbournen mukaan vastustanut Albertin ehdotuksia audienssien myöntämisestä kuuluisille kirjailijoille ja tieteilijöille – professorit ja oppineet miehet saivat Viktorian omien sanojensa mukaan jopa ”pelon valtaan”.²⁸ Kuten tästäkin selviää, Albert oli heistä kahdesta uuttera puuhamies, joka kaikesta huolimatta saattoi luottaa vaimonsa tarjoamaan tukeen.

Prinssi Albertin mieleenpainuvin saavutus näki päivänvalon 1.5.1851, kun Lontoossa avattiin juhlallisoin menoin maailmannäyttely (”The Great Exhibition”), jonka suunnittelua hän oli Royal Society of Artsin presidenttinä johtanut henkilökohtaisesti. Maailmannäyttelyn tarkoituksena oli osoittaa, että ihmiskunnan edistys oli riippuvainen kansainvälisestä yhteistyöstä ja että yhden valtion

menestys riippui muidenkin menestyksestä. Silti maailmannäyttelyllä oli toinenkin selkeä teema: Albertin mukaan juuri Britannian tehtävänä oli asettaa itsensä johtamaan sivilisaation levittämistä ja ponnistella utterimmin vapauden saavuttamiseksi. Mansion Housessa 21.3.1850 pitämässään puheessa hän hahmotteli tulevaisuutta, jossa vallitsisivat suotuisat olosuhteet ihmiskunnan yhdistymiselle. Albert nosti esiin rautateiden, lennättimien ja valtameriä kyntävien höyrylaivojen ratkaisevan roolin tässä kehityksessä. Hän toivoikin maailmannäyttelyn osaltaan auttavan kansojen lähentymisessä kohti ”veljellistä rakkautta”.²⁹

Albertin päämäärä ei kuitenkaan ollut maailmannäyttelyn kyllästäminen ylevällä retoriikalla, vaan hän asetti sille myös kansainvälistä tasoa vaatimattomampia tavoitteita. Hänen mielestään oli tärkeää opettaa työläisväestö arvostamaan kauneutta kaikessa, missä sitä saattoi nähdä. Albert ajatteli, että ”taiteen ja tieteen vahvoilla siivillä” he saattoivat kohota elämään täydempää elämää. Hän ei siis halunnut tarjota kansalle halveksimiaan ”leipää ja sirkushuveja” vaan puhtaasti opettavaisia elämyksiä ”ihmeiden karnevaalin” sijaan. Näin esimerkiksi tuiki tavallinen perhe Fulhamista saattoi tuntea kokeneensa jotakin erityistä näyttelyalueella kierrellessään.³⁰

Näyttelyn pitopaikaksi valittiin Hyde Park, minne rakennettiin tätä tarkoitusta varten Crystal Palaceksi kutsuttu mittasuhteiltaan massiivinen rakennus. Vaikka Devonshiren herttuan puutarhurin Joseph Paxtonin ehdotus rakennussuunnitelmaksi valittiin toteutettavaksi viime tingassa, se osoittautui yhdeksi aikansa innovatiivisimmista rakennuksista. 16 eekkerin laajuisen Crystal Palacen pääelementtinä toimi lähes 300 000 lasiruutua, joita pitivät koossa kaikkiaan 4 500 tonnin painoiset rautapalkit. Ratkaisun toimivuutta ehdittiin epäillä laajalti, mutta sekä Albert että Viktoria olivat siitä vaikuttuneita ja torjuivat ennakkoluulot alusta lähtien. Kuningatar jopa piti rakennusta ”yhtenä maailman ihmeistä”. Samoin hän ei näyttelyn avauduttua lakannut hämmästelemästä 40 eri maassa valmistettujen tuhansien esineiden kirjoa; varsinkin koneet olivat hänen suosikkejaan. Nähtävää todella riitti muun muassa Koh-i-Noor-timantista, persialaisista matoista, saksalaisesta posliinista ja sateenvarjoa kannattelevasta täytetystä sammakosta aina koneeseen, jolla pystyttiin lyömään 50 miljoonaa mitalia viikossa. Vaikka näyttelyesineiden valikoima olikin päätähuimaava, prinssi Albert oli järjestelmällisenä miehenä jakanut ne neljään kategoriaan: raakamateriaaleihin, mekaanisiin keksintöihin, tehdastuotteisiin ja taideteoksiin. Jos absurdeimmat vetonaulat jätetään huomiotta, näyttelyn pääpaino oli moderniuden juhlinnassa; sillä haluttiin tuoda esille aikakauden uutta luova nerokkuus ja sen parhaat kyvyt.³¹

Viiden ja puolen kuukauden aukioloaikana monarkian kannatus pääsi toistuvasti osoittamaan vahvuutensa. Britit ja muutkin näyttelyvieraat osoittivat sankoin joukoin suosiotaan hallitsijaperheelle, ja monet odottivat tuntikaupalla nähdäkseen heidät edes vilahdukselta. Alamaisten uskollisuus ja innostus vaikutti teeskentelemättömältä; ei olekaan ihme, että Viktoria kirjoitti avajaispäivästä Belgian kuninkaalle euforian vallassa näin:

Monet itkivät, ja kaikki tunsivat liikuttuneensa sekä vaikuttivat osoittamalla kiintymystään. Se oli elämäni onnellisin, ylpein päivä, enkä voi ajatella mitään muuta. Rakkaan Albertini nimi on tehty kuolemattomaksi tällä mahtavalla suunnitelmalla, hänen omallaan, ja oma rakas maani näytti olevansa sen arvoinen.³²

Sitaatista heijastuu myös helpotus, jota kuningatar tunsu Albertin puolesta, sillä tuo ”mahtava suunnitelma” oli saanut osakseen ankaraa kritiikkiä ulkomaalaisia vaikutteita vieroksuneiden poliitikkojen ja muiden merkkihenkilöiden taholta. Maailmannäyttelyn valmistamiseen uponnut työmäärä oli vahingoittanut vakavasti Albertin terveyttä, sillä hänen omistautumisensa hankkeelle koski sen pienimpiäkin yksityiskohtia.³³ Jatkuvan rasituksen kautta hän olikin saavuttanut ennennäkemättömän epätsekkään uurastamisen riemuvoiton.

Queen Victoria opening the 1851 Universal Exhibition, at the Crystal Palace in London.
Thomas Abel Priorin akvarelli vuodelta 1851. Lähde: Wikimedia Commons

Viktoria vieraili maailmannäyttelyssä useaan otteeseen ja kirjoittaa sen opettaneen hänelle niin paljon asioita, joista hänellä ei ennen ollut aavistustakaan. Hän piti arkuudestaan huolimatta myös siitä, että pystyi näin tapaamaan monia älykkäitä ihmisiä, joihin hän ei normaaliolosuhteissa olisi koskaan päässyt tutustumaan. Vaikka Viktoria hieman puolueellisesti piti näyttelyä yksinomaan miehensä hengentuotteena – olivathan sen onnistumiseen vaikuttaneet merkittävästi myös muun muassa monialainen yrittäjä Henry Cole ja lordi Granville – Albertilla oli ratkaiseva vaikutus sen saavuttamaan suosioon. Kun näyttely suljettiin 15.10.1851, sen oli ehtinyt nähdä yli kuusi miljoonaa ihmistä läheltä ja kaukaa. Siitä kertyneet tuotot olivat niin mittavat, että niillä pystyttiin lunastamaan 30 eekkeriä maata Etelä-Kensingtonista, minne rakennettiin muun muassa yhä toiminnassa olevat Victoria and Albert Museum, Natural History Museum ja Royal Albert Hall sekä lukuisia korkeakouluja, kuten Royal College of Music ja Royal College of Science.³⁴ Maailmannäyttelyllä oli siis nykyaikaan asti ulottuvia seurauksia, ja prinssi Albertin ajatuksesta liikkeelle lähtenyt hanke tuotti jatkossakin mahdollisuuksia tasokkaiden kulttuurielämysten järjestämiseen sekä akateemisiin opintoihin.

Hallitsijapari osoitti halukkuutensa edistyksellisten ratkaisujen kokeilemiseen myös yksityiselämänsä piirissä. 1800-luvulla vallitsi tiukan raamatullinen käsitys, jonka mukaan naisen tuli tuntea synnyttämisen tuska, eikä tähän sopinut lääketieteen keinoin puuttua. Kuitenkin juuri kuningatar Viktoria oli ensimmäisiä yhteiskunnallisia arvohenkilöitä, jotka suostuivat käyttämään kloroformia ja teki tämän synnyttäessään kahdeksatta lastaan prinssi Leopoldia vuonna 1853. Toimenpiteestä vastasi tohtori John Snow, joka oli hankkinut mainetta Lontoossa juuri edistämällä eetterin ja kloroformin käyttömahdollisuuksia anestesiassa. Viktoria vakuuttui, mitä luultavimmin Albertin kannustamana, tämän uuden ja epätavallisen menetelmän tehokkuudesta siinä määrin, että neljä vuotta myöhemmin tohtori Snow kutsuttiin uudelleen avustamaan prinsessa Beatricen synnytyksessä. Kuningattaren päätös ei kuitenkaan saanut yleistä hyväksyntää ja sitä arvosteltiin niin lääketieteellisistä kuin uskonnollisista syistä – lehdistö oli mukana argumentoimassa kloroformin käyttöä vastaan.³⁵ Nämä kriittiset äänenpainot eivät kuitenkaan pystyneet estämään sen suosion leviämistä, ja kloroformi olikin 1920-luvulle asti valtaosassa nukutuksista Isossa-Britanniassa ja saksankielisissä maissa käytetty aine.³⁶ Kuningatar Viktoria oli siis eräänlainen tiennäyttävä myös tällä lääketieteen alalla asettuessaan protestoivien alamaistensa mielipidettä vastaan.

Yhteenveto

Viktoriaaninen Englanti kuvataan usein konservatiivisuuden, moralismin ja imperiumiajattelun tyyssijana, mitä se varmasti osaltaan olikin, mutta kuten kuningatar Viktoriaa ja prinssi Albertia koskevat esimerkit osoittavat, aivan valtion huipulla haluttiin ajatella edistyksellisesti. Viktorian naiseus ei muodostunut esteeksi hallitsijan tehtävien hoitamiselle, vaan päinvastoin se loi edellytykset brittimonarkian arvostuksen palauttamiselle edeltäneiden kuninkaiden aikaansaamasta aallonpohjasta. Avioliitto Albertin kanssa tasapainotti Viktorian impulsiivista luonnetta ja opetti hänelle järjestelmällisyyttä valtionasioiden hoidossa. Saksalaisen prinssin päättäväisyys osoittautui monesti kriittisillä hetkillä pelastavaksi voimavaraksi, eikä hän pelännyt tarpeen tullen vastata arvostelijoilleen. Viktorian ja hänen välillään vallitsi molemminpuolinen luottamus, joka sai heidät tukemaan toisiaan uudistushankkeiden ja kuninkaallisella arvovallalla tehtyjen moraalisten väliintulojen toteuttamisessa.

Viktorian ja Albertin aikana Englanti alkoi muuttua aatelisten harvainvallasta kohti keskiluokkaisempaa yhteiskuntaa, minkä hallitsijapari otti esiintymisessään huomioon. 1800-luvulla

ajatuksen, että monarkki ”alentaisi” itsensä asemaansa tavanomaisemmaksi, on täytynyt tuntua jokseenkin käsittämättömältä, mutta Viktorian ja Albertin tapauksessa se näyttäisi lähentäneen heitä ja kansaa. Uudenaikaisten medioiden tuomien mahdollisuuksien hyödyntäminen on modernisaation tunnuspiirteitä, ja tässä he onnistuivatkin hyvin, lehdistön ja valokuvaajien avulla. Alamaisten, erityisesti työväenluokan, hyvinvointia kohtaan tunnettu huolestus ei myöskään ole tuon ajan kuninkaallisiin helposti yhdistettävä piirre, mutta erityisesti prinssi Albert osoitti aidosti välittävänsä heidän tarpeistaan. Tämä tuntuu vain luonnolliselta, sillä prinssin muita ihmisiä kohtaan osoittama hyväntahtoisuus kumpusi jo lapsuudesta. Myös Viktorian rehellisyys auttoi yhteiskunnallisten tosiasioiden tunnustamisessa.

Viktorian ja Albertin tuoreus hallitsijaparina mahdollisti asioiden tarkastelemisen totutuista ratkaisuksista poikkeavilla tavoilla, eikä tämä ollut etenkin poliittisten vastustajien mieleen. Saamastaan kritiikistä huolimatta he olivat valmiita pitämään kiinni näkökannoistaan ja tarvittaessa arvostelemaan hallitusten passiivisuutta vakaviin päivänpolttaviin ongelmiin puuttumisessa. Tämän osoittaa esimerkiksi heidän suhtautumisensa köyhälistön asuinolojen parantamiseen ja sepoykapinan jälkiselvittelyn hoitamiseen. Prinssi Albertin ajatuksesta syntynyt maailmannäyttely puolestaan kertoo pyrkimyksestä tieteen ja taiteen uusimpien saavutusten tuomiseksi tavallisen kansankin nähtäville. Samoin se ennakoi uutta maailmanjärjestystä, jossa kansakunnat joutuivat vihollisuuksistaan huolimatta tiiviimpään yhteistyöhön toistensa kanssa. Kulttuurin ja oppimisen edistämistä tukivat myös näyttelyn jälkeen perustetut lukuisat museot ja korkeakoulut. Albert osoitti olevansa tulevaisuuteen katsova visionääri, joka sai Viktorian ohella miljoonat ihmiset kiinnostumaan kotimaisen tuotannon lisäksi myös ulkomailla otetuista teknisistä edistysaskeleista – ja silti tuntemaan ylpeyttä kuningattarensa alamaisten olemisesta.

Brittiläisen yhteiskunnan modernisoituminen oli vasta aluillaan Viktorian astuessa valtaan, mutta Albertin kuolemaan mennessä he kummatkin olivat jo tehneet merkittäviä sosiaalisia ja kulttuurisia keskustelunavauksia, jotka loivat pohjaa myöhemmälle kehitykselle. Parlamentaarinen hallintomalli mutkisti mahdollisuuksia suoraan vaikuttamiseen, mutta hallitsijapari löysi kanavia mielipiteidensä ilmaisemiseen. Vaikka esimerkiksi Viktorian käsitykset naisen asemasta olivat perin vanhoillisia, hänen yleinen myötämielisyytensä vähittäiselle modernisaatiolle tekee vaikutuksen. Albert puolestaan näyttäytyy väsymättömänä edistyksen airuena, joka oli päättänyt johdattaa Englannin kohti uutta kukoistusta. Kaiken edellä käsitellyn perusteella kuningatar Viktoria ja prinssi Albert ovat ansainneet paikkansa saarivaltakunnan modernisaatiokehityksen historiassa.

Taneli Hiltunen on filosofian maisteri, joka tekee mahdistisodan viktoriaanisia taistelukuvauksia käsittelevää väitöskirjaansa Turun yliopistossa yleisen historian oppiaineessa.

Lähteet ja tutkimuskirjallisuus

Lähteet

Letters of Queen Victoria, Vol. II – 1844–1853. Toimittaneet Arthur Christopher Benson & Reginald Esher. London 1907. <http://www.archive.org/details/lettersofqueenvi02victuoft> 4.5.2017.

Proclamation by the Queen in Council to the Princes, Chiefs, and People of India. (published by the Governor-General at Allahabad, November 1st, 1858). London 1908: Printed for his Majesty's Stationery Office By Eyre and Spottiswoode, Ltd., Printers to the King's Most Excellent Majesty. <http://www.csas.ed.ac.uk/mutiny/confpapers/Queen%27sProclamation.pdf> 7.5.2017

Kirjallisuus

Beem, Charles. *The Lioness Roared: The Problems of Female Rule in English History.* Palgrave Macmillan, New York 2008.

Frerichs, Ralph R. "Anesthesia and Queen Victoria". <http://www.ph.ucla.edu/epi/snow/victoria.html> 4.5.2017.

Hibbert, Christopher. *Queen Victoria: A Personal History.* Harper Collins Publishers, St Ives 2001.

Homans, Margaret. *Royal Representations: Queen Victoria and British Culture, 1837–1876.* The University of Chicago Press, Chicago 1998.

Murphy, Paul Thomas. *Shooting Victoria: Madness, Mayhem, and the Rebirth of the British Monarchy.* Pegasus Books, New York 2012.

Plunkett, John. *Queen Victoria: The First Media Monarch*. Oxford University Press, Oxford, New York 2003.

St Aubyn, Giles. *Queen Victoria: A Portrait*. Sinclair-Stevenson Limited, London 1991.

Tingsten, Herbert. *Viktoria ja viktoriaanit*. Suomentanut Katri Ingman-Palola. WSOY, Porvoo 1966.

Thompson, Dorothy. *Queen Victoria: The Woman, the Monarchy and the People*. Pantheon Books, New York 1990.

#VIITTEET#

¹ Tingsten 1966, 62–63.

² Tästä tematiikasta ks. etenkin Beem 2008.

³ Thompson 1990, 23–28. Erityisesti nimeä *The Shabby Coronation* kantava *Figaro in Londonin* pilakuva sivulla 28, jossa Viktoria kuvataan kantotuolissa päivänvarjo toisessa ja valtikka valtakunnanomenan kera toisessa kädessään sekä kruunu roikkumassa kantotuolin selkänojalla, summaa oivallisesti kriittisten äänten käsitykset uudesta kuningattarestaan. Ei tule myöskään unohtaa lukuisia häntä vastaan hallituskauden aikana tehtyjä attentaattirytyksiä. Niistä tarkemmin ks. esim. Murphy 2012.

⁴ Thompson 1990, 15.

⁵ Thompson 1990, 36, 38; Hibbert 2001, 112.

⁶ Hibbert 2001, 128.

⁷ Thompson 1990, 52.

⁸ Letters of Queen Victoria, Vol. 2, 362.

Viktoria suhtautui aikakaudelleen ominaisesti myös kysymykseen naisten oikeuksista. Hänen mielestään naisen piti antaa pysyä apuna miehelle, kuten Jumala hänet oli luonutkin. Vuonna 1870 kirjoittamassaan kirjeessä hän piti naisasialiikettä "mielettömänä ja pahantahtoisena" ja halusi yllättää hillitsemään sen toimintaa. Hänen mielestään erään liikkeen aktivistin "pitäisi saada kelpo selkäsauna". Viktoria ei vedonnut asiassa järkeen, vaan Raamattuun: "Jumala loi miehet ja naiset erilaisiksi – sallittakoon heidän jäädä sellaisiksi eri tehtävineen. [...] Naisesta tulisi kaikkein inhottavin, pakanallisin ja vastenmielisin ihmisolento, jos hänen sallittaisiin tulla epänaisekseen; ja miten silloin kävisi sen turvan, jota mies on luotu suomaan heikommalle sukupuolelle?" Tingsten 1966, 90–91.

⁹ Thompson 1990, 52.

¹⁰ Thompson 1990, 50.

¹¹ Tingsten 1966, 25. Hienostokaupungissa asuminen vaikutti eliniän ennusteeseen jonkin verran, sillä Bathissa köyhälistö eli keskimäärin 25-vuotiaaksi ja varakkaampi väki 55-vuotiaaksi. Ibid.

¹² St Aubyn 1991, 226–227.

¹³ Hibbert 2001, 203. Viktorian ja Albertin yhteistyön toimivuudesta kertoo se, että kuningatar oli auttanut prinssipuolisoaan puheen harjoittelussa. Ibid.

¹⁴ St Aubyn 1991, 225–226; Hibbert 2001, 200–201.

¹⁵ Hibbert 2001, 201; St Aubyn 1991, 226.

¹⁶ Letters of Queen Victoria, Vol. 2, 214–215.

¹⁷ Tingsten 1966, 339; Hibbert 2001, 249.

¹⁸ Hibbert 2001, 249.

¹⁹ Tingsten 1966, 340–341.

²⁰ *Proclamation by the Queen in Council to the Princes, Chiefs, and People of India*. Julkaistu 1.11.1858.

²¹ Hibbert 2001, 250–251.

²² *Proclamation by the Queen in Council to the Princes, Chiefs, and People of India* (1858), 2, 3.

²³ Homans 1998, 5, 55.

²⁴ Homans 1998, 46, 57.

²⁵ Plunkett 2003, 200, 204–205, 222.

²⁶ Plunkett 2003, 238.

²⁷ Plunkett 2003, 237.

²⁸ Tingsten 1966, 84.

²⁹ Hibbert 2001, 210; St Aubyn 1991, 228. Prinssi Albert ehti nähdä elämänsä aikana vielä Krimin sodan (1853–1856), ja Eurooppaa 1800-luvun puolella repineet vihollisuudet jatkuivat aina Ranskan–Preussin sotaan (1870–1871) asti. Voisikin sanoa, että prinssin puheessaan mainitsevat kulku- ja viestintäyhteyksien parantamiseen tähdänneet uudistukset tulivat kyllä käyttöön, mutta osittain tavalla, jota prinssi ei ollut tarkoittanut: lennättimillä pystyttiin välittämään tehokkaammin käskyjä sotilasyksiköille, kun taas junat sekä höyrylaivat sopivat joukkojen suhteellisen nopeaan liikutteluun. Myöskään vapaakauppa ei tuonut mukanaan rauhaa. Maailmannäyttelyllä ei siis ollut välittömiä kansojen "veljellistä rakkautta" edistäviä vaikutuksia, mutta Albertilla näyttäisi silti olleen selkeä, aikaansa edellä oleva käsitys siitä, mihin suuntaan maailman tuli tulevaisuudessa kehittyä. Hän idealisoi kansakuntien välisen verkottumisen, mutta kuten 1900-luvun historia osoittaa, hän oli oikeassa siinä, että valtiot eivät voineet toisistaan riippumatta selviytyä modernisaation tuomista peruuttamattomista muutoksista.

³⁰ St Aubyn 1991, 228.

³¹ Hibbert 2001, 213–215; St Aubyn 1991, 228, 229.

³² Letters of Queen Victoria, Vol. 2, 318.

³³ St Aubyn 1991, 233–234.

³⁴ Hibbert 2001, 215.

³⁵ Hibbert 2001, 216–217; Frerichs, elekt.

³⁶ Frerichs, elekt.